

Tolesnis kelionės maršrutas: Biržuvėnai, Rapaliai, Telšiai, Varniai

Bonifacas VENGALIS
Nuotrukos autorias

Biržuvėnų dvaro sodyba

Planuodami kelionės maršrutą žinojome, kad prie Virvytės upės esantis Biržuvėnų dvaras, garsėja savo XVIII–XIX a. sodyba, kurioje yra gražus parkas, gerai išsilaikiusių, neseniai atnaujintų medinių pastatų ir įvairių dvaro kiemui būdingų fragmentų. Atvykome į ją jau visai į pavakarę, vėluodami daugiau negu valandą, todėl buvome šiek tiek nustebinti, kad prie centrinio medinio rūmų pastato, vilkėdama XIX a. stiliaus dvariškės rūbais, mus maloniai pasitiko dvaro administratorė Ingrida Šilgalytė. Mums tikrai pasisekė, nes Ingrida – neeilinė gidė. Ji – tautodailininkė, archeologinės tekstilės audėja, didelę patirtį turinti muziejininkė. Gimė Salantuose (Kretingos r.), baigusi Vilniaus kolegiją, dirbo Lofotenų salyno Gyvosios istorijos vikingų muziejuje Norvegijoje, Klaipėdos pilies muziejuje,

Ekskursijos po Biržuvėnų dvarą akimirka

Žemaičių dailės muziejuje, kuris veikia kunigaikščių Oginskių rūmuose Plungėje. Tačiau, kaip pati sako, tikrąjį pašaukimą surado čia – Biržuvėnuose.

2023 m. pabaigoje Telšių rajono savivaldybė dvaro valdymą ir priežiūrą pavedė savo įstaigai – Žemaitijos turizmo informacijos centrui, kuris dvaro erdvėse organizuoja ir rūpinasi kultūrine, edukacine bei turistine veikla. Jis dabar pritraukia daug lankytojų, čia vyksta parodos, įvairūs kiti kultūriniai renginiai.

Mums suėjus į po gaisro atstatytą medinių rūmų pastatą, gidė žemaitiškai gražia *dounininkų* tarme papasakojo dvaro istoriją. Sužinojome, kad XVII a. šį dvarą nusipirko Tverų seniūnas Mikalojus Gors-

VŽKD ekskursijos dalyviai prie atstatyto medinio Biržuvėnų dvaro ponų gyvenamojo namo kartu su dvaro administratorė Ingrida Šilgalyte

Auksinio elnio dvaro (Rapaliai, Telšių r.) sodybos fragmentai gidei, pasivaikščioję po dvaro parką, išskubėjome į nakvynės vietą – Auksinio elnio dvarą, esantį Telšių rajono Rapalių kaime – už 5 km nuo Biržuvėnų.

kis, kurio giminė jį valdė apie tris šimtus metų. Jau 1900 m. dvare veikė elektros jėgainė, elektra aprūpindavusi ne tik pagrindinį dvaro pastatą, bet ir ūkinį sektorių, taip pat darbininkų namus.

Dvaro sodyboje stovi XVIII a. čia iškilę mediniai dvaro rūmai (ponų gyvenamasis namas), oficina, arklidė, vežiminė, ledainė, inžinieriaus namas. Yra išlikusių ir mūrinių gamybinių pastatų – buvęs vandens malūnas ir kartono fabrikas su lentpjūve, kai kurie pastatai dar laukia atnaujinimo.

2004 m. žiemą Ponų gyvenamajame name, kurioje veikė biblioteka ir muziejus, kilo gaisras ir beveik visą jį sunaikino. Pastatas Telšių savivaldybės ir bendruomenės iniciatyva buvo atstatytas. Yra atnaujinta oficina, arklidė ir vežiminė. 2005 m. dvare buvo surastas paslėptas lobis (290 porcelianinių indų ir dvi pasidabruotos vazos šampanui).

Vaikščiodami po rūmų patalpas (svetainę, virtuvę, didįjį valgomąjį, kabinetą ir kt.) apžiūrėjome senovinio stiliaus baldus, autentiškus židinius su XVIII a. kokliais, išlikusį kaminą, kuriame seniau virdavo valgyti, ir grindų plyteles. Vėliau, padėkoję

Rapaliai. Auksinio Elnio dvaras

Tai tipiška šiuolaikinė kaimo turizmo sodyba, suformuota vaizdingoje Žemaitijos vietovėje prie Virvytės upelio. Ji pritaikyta pramogoms, įvairiems renginiams ir poilsiui. Dvaro kompleksą sudaro keletas pastatų. Yra gyvenamųjų ir miegamųjų apartamentų, kuriuose gali apsistoti 80 žmonių, yra ir 100 vietų konferencijų bei dvi pokylių salės. Veikia senovinių motociklų muziejus. Iš įvairių siūlomų paslaugų tą vakarą mus labiausiai domino lauko virtuvė, kurioje, pasikepę pačių atsivežtas dešreles, pavakarieniavome, smagiai pabendravome, pasidainavome ir netgi pasišokome. Ryte, turėdami laiko iki pusryčių, pavaikščiojome sodybos šeimininkų įrengtais lentų takais palei Virvytę ir jos senvagės tvenkinius.

Žemaičių muziejuje „Alka“

Žemaičių muziejus „Alka“ – antras pagal dydį ir vienas svarbiausių, turtingus vertybių rinkinius sukaupusių, juos eksponuojančių muziejų Žemai- (Nukelta į 20 p.)

Neseniai renovuotas Žemaičių muziejaus „Alka“ pastatas ir čia veikiančios nuolatinės ekspozicijos fragmentas

tijos etnografiniame regione. Jo fonduose saugoma daugiau kaip 60 000 istorijos, archeologijos, etnografijos, profesionaliosios dailės ir liaudies meno, numizmatikos eksponatų, dokumentų, taip pat jų ir turtinga XVI–XX a. dvarų kolekcija, čia patekusi

Iš kairės: Telšių Turgaus aikštėje esančios skulptūros „Rotušės šuliny“ (autoriai: Romualdas Kvintas ir architektas Algirdas Žebrauskas) viena iš meškučių; erkškursiją po Telšių miestą veda Andrius Dacius

XX a. 5 ir 6 dešimtmečiais iš Žemaitijos dvarų.

Muziejų 1932 m. įkūrė Žemaičių senovės mėgėjų draugija „Alka“. Specialiai jam skirti rūmai (inžinierius architektas Steponas Stulginskis (1908–1995) buvo pastatyti 1938 m. už krašto gyventojų ir užsienio lietuvių paaukotas lėšas.

Prieš užeidami į pastato vidų stabtelėjome prie šalia muziejaus esančio paminklo, skirto poetui, pirmajam muziejaus vadovui Pranui Geniui (1902–1952), parašiusiam daugeliui žinomas dainos „Kur Šatrija Rambynas, kur Minija srauni ...“ žodžius ir daugelį kitų kūrinių.

Muziejuje ilgėliau užsibuvome salėje, kurioje kabo vienas vertingiausių eksponatų – didžiulis žinomo Lietuvos dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) klasicizmo stiliaus paveikslas „Agripina perkelia savo vyro palaikus į tėvynę“.

Išklausę gidės pasakojimą apie muziejaus istoriją, susipažinome su čia veikiančia pagrindine ekspozicija, kurioje rodomi priešistoriniai archeologiniai radiniai, romėniškojo, vikingų, taip pat viduramžių laikotarpio įvairios paskirties daiktai, meno kūriniai ir kitos vertybės iš žemaičių krašto. Įdėmiai apžiūrėjome ir muziejuje veikiančią vyskupui Motiejui Valančiui skirtą ekspoziciją, senųjų knygų rinkinius, baldus, paveikslus, anksčiau buvusius Žemaitijos dvaruose, taip pat ir vertingus liaudies meno dirbinius, tarp jų ir geležinius kryžius, šventųjų skulptūreles, grafikos kūrinius.

Telšiai. Ekskursija po miesto centrą kartu su gidu Andriumi Daciu

Telšių miesto centre prie Informacinio turizmo centro keliautojus pasitiko daug kam pažįstamas baltaplaukis Telšių miesto gidas Andrius Dacius, garsėjantis trykštančia energija ir subtiliu žemaitišku humoru. Ekskursija prasidėjo prie svarbiausio Telšių miesto ir visos Žemaitijos simbolio – meškos. Didelių ir visai mažyčių meškų čia galima pamatyti vos ne ant kiekvieno kampo. Pačiame miesto centre yra akmuo, kuriame įspausta „Meškos pėda“ ir iškaltas lotyniškas Žemaitijos pavadinimas „Samogitia“. Gidas atkreipė mūsų dėmesį ir į gaublj, kurį laiko keturios meškutės. Matėme ir geriamo vandens bokštelį, iš kurio galima atsigerti patrynus meškos nosį. Na, o pati didžiausia meška yra įsitaisiusi Turgaus aikštės bokšte, kuriame įrengtas miesto laikrodis. Kol susipažinome su visomis Telšių meškomis, pradėjo gana įkyriai lynoti, tad gido pasiūlymas pasišildyti kavinėje buvo vieningai priimtas, o jau iš ten, lydimi gido, „apsiginklavę“ skėčiais, patraukėme link garsiosios Šv. Antano Paduviečio katedros.

Telšiai. Šv. Antano Paduviečio katedra

Ekskursijos dalyviams susirinkus katedros antrajame aukšte, A. Dacius papasakojo apie šiame mieste dominuojantį architektūrinį pastatą – Šv. Antano Paduviečio katedrą, jos istoriją – paminėjo nemažai svarbių su šia šventove susijusių įvykių.

Sužinojome kad prieš 402 m. Telšiuose pradėjo kurtis Bernardinų vienuoliai. Vienuolyno atsiradimą inicijavo Telšių seniūnas, Lietuvos didžiosios kunigaikštystės pakancleris Povilas Sapiega.

1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI įkūrė Lietuvos bažnytinę provinciją ir įsteigė Telšių vyskupiją. Nuo to laiko Šv. Antano Paduviečio parapijinė bažnyčia tapo katedra. Pirmuoju Telšių vyskupu 1926 m. buvo paskirtas iškilus bažnyčios ir Lietuvos valstybės veikėjas Justinas Staugaitis (1866–1943 m.). Jo pastangų dėka 1927 m. buvusiam vienuolyno pastate pradėjo veikti kunigų seminarija, 1929 m. iškilo seminarijai skirtas priestatas, o 1929–1930 m. buvo pastatyti Vyskupų rūmai.

1940 m. Telšių katedroje vyskupu buvo konsekruotas prelatas Vincentas Borisevičius (1887–

Telšių Šv. Antano Paduviečio katedros vidus

Telšių Šv. Antano Paduviečio katedros Vyskupų kripta, kurioje ilsisi trijų vyskupų palaikai: pirmojo Telšių vyskupo, 1918 m. Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto signataro Justino Staugaičio, 1946 m. sovietų valdžios suimto, kalinto ir sušaudyto Vincento Borisevičiaus ir sovietiniuose lageriuose kalėjusio Pranciškaus Ramanausko

(1946). 1946 m. vasario 5 d. sovietų valdžios pareigūnai jį suėmė, kankino ir tų pačių metų lapkričio 18 d. sušaudė Vilniaus Lukiškių kalėjime. Vyskupo palaikai buvo surasti Tuskulėnuose ir 1999 m. iš-

(Nukelta j 22 p.)

Šv. Antano Paduviečio paveikslas Telšių katedroje

kilmingai perlaidoti Telšių Šv. Antano Paduviečio katedros Vyskupų kriptoje.

Telšių katedroje visų čia besilankančių žmonių didelio dėmesio sulaukia didžiajame altoriuje esantis prieš 200 metų iš Karaliaučiaus atvežtas unikalus XVIII a. viduryje sukurtas Šv. Antano Paduviečio paveikslas, nutapytas netradicine technika aliejiniiais dažais ant kaltinės vario skardos ir garsėjantis kaip stebuklingas. Prieš 5-erius metus jis restauruotas Vilniuje. Siekdami sutvirtinti masyvius sidabrinius šio paveikslo papuošimo elementus restauratoriai pakeitė apie 200 varžtelių. Šio paveikslo Vyskupo sosto Katedroje nebuvo 19 metų. 2002-aisiais jis tuometinio Telšių vyskupo Jono Borutos pavedimu buvo perkeltas į zakristiją. Po šio vyskupo mirties tris metus Telšių vyskupu buvęs Kęstutis Kėvalas paveikslo iš zakristijos nenorėjo judinti, tačiau prieš 6-erius metus iš Kaišiadorių į Telšius atvažiavęs naujai paskirtas (dabartinis) vyskupas

Algirdas Jurevičius ryžtingai nusprendė parnešti vyskupo sostą į tą pačią vietą, kur jis anksčiau buvo, t. y. į Katedros antrąjį aukštą. Na o prieš savaitę iki mūsų apsilankymo katedroje, jos grindyse buvo įmūrytas atminimo ženklas su įrašu „TELENSIS ECCLESIA CATHEDRALIS 1926“, liudijantis Telšių vyskupijos įkūrimo metus.

Išėjus iš katedros, vis dar lynojo, tačiau mūsų gidas jautė pareigą Vilniaus žemaičiams parodyti didžiąsias Šv. Antano Paduviečio katedros duris (autorai: skulptorius ir medalininkas prof. Romualdas Inčirauskas (sukūrė bareljefus) bei architektas prof. Algirdas Žebrauskas (sukūrė durų architektūrinę koncepciją). Šios durys – unikalus kūrinys, kurioje pavaizduoti svarbiausi Žemaitijos istorijos faktai ir su jais susijusios asmenybės. Reljefinę-skulptūrinę metalinių durų kompoziciją, skirtą Žemaitijos krikšto 600 metų sukakčiai pažymėti, 2009 m. birželio 13 d. pašventino Telšių vyskupas J. Boruta. Centrinėje kompozicijos dalyje vaizduojamos ryškiausios vyskupystės asmenybės, tarp kurių yra ir vyskupo, rašytojo, blaivybės puoselėtojo bei žemaičių švietėjo Motiejaus Valančiaus portretas.

Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčioje (buvusioje katedroje)

Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus parapijos klebonas kanauninkas kun. Andriejus Sabaliauskas, į Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčią (buvusią katedrą) sugužėjusius keliauninkus pakvietęs atsisėsti į klauptus, kreipėsi į juos gražia žemaičių *dūninkų* tarpe, pažymėdamas, kad Varniai nėra vien tik muziejų vieta, o gyvas organizmas. Jame tebegyvena ir dar ilgai gyvens Valančiaus dvasia. Čia namiškiai laukia atvažiuojant visų Žemaitijos vaikų. Iš kanauninko sužinojome, kad tai pati seniausia katalikų katedra visoje Lietuvoje (šiais metais pažymima jos garbinga 335 m. sukaktis). Varnių katedroje yra keletas svarbių objektų, kurių neturi kitos parapijų bažnyčios. Čia, prieš pagrindinį altorių, yra didžioji presbiterija – specialiai kunigams ir vyskupams skirta paaukštinta vieta; katedroje tebestovi Žemaitijos vyskupo Motiejaus Valančiaus sostas. Iki 1895 m. (praėjus 30-čiai metų po vyskupijos centro ir vyskupo iškėlimo į Kauną) Varnių katedra oficialiai tebebuvo laikoma Žemaičių vyskupijos katedra ir tik 1895 m. Kauno katedra bazilika tapo Že-

Ekskursantus Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčioje maloniai sutikęs klebonas kanauninkas Andriejus Sabaliauskas stebino savo iškalba, žiniomis, muzikalumu ir gražiu balsu

maičių vyskupijos katedra. M. Valančius savo sostą Varniuose paliko, tikėdamasis, kad teisybė nugalės ir Žemaitijos vyskupas turės galimybę čia sugrįžti. Taip ir įvyko: 2022 m. liepos mėnesį popiežius Pranciškus atkūrė Žemaičių vyskupiją, suteikdamas jai titulinės vyskupijos „Samogitiecis“ pavadinimą. Taigi, Varniuose yra vienintelė Lietuvoje titulinė katedra su vyskupo sostu, neturinti savo vyskupo. Dabartiniam Kauno vyskupui persikelti į Varnius, ko gero, būtų didžiausia tremtis. O juk ne mažesnė tremtis buvo 1865 m. M. Valančiui. Vyskupas tada rašė: „*Kai persikėlėm 1865 m. pavasarį į Kauną, Varniai liko kaip daržinė pavasarį – tuščia, be šieno*“.

Varnių katedroje daug relikvų. Presbiterijoje tebėra kanauninkams skirtos vietos. Vargonai pastatyti po 1817 m. gaisro. Katedrą puošia daug meno kūrinių, taip pat ir originalus, M. Valančiaus laikus menantis laikrodys. Grindys išlikusios originalios – paklotos 1771 m., kai čia katedros dar nebuvo. Požemiuose – kriptos, kuriose palaidota apie 16 vyskupų.

Didžiuojasi varniškiai ir tuo, kad šioje katedroje yra net 12 autentiškų altorių. Tarp jų išskirtinis ir vienintelis toks visoje Lietuvoje – vyskupijos patronės, globėjos Šv. Emilijonos altorius. Kitame

Varnių Šv. apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčios (buvusios katedros) vargonai ir interjero fragmentas

Atnaujintas vyskupo namas, kuriame M. Valančius gyveno, kai Žemaičių vyskupijos centras buvo Varniuose

altoriuje – 1417 m. Žemaičių vyskupui vyskupijos įkūrimo proga Vytauto dovanoto paveikslo („Trakų Dievo motina“) kopija. Paveikslas apkaustytas si-

(Nukelta į 24 p.)

Varnių Šv. apaštalybės Petro ir Pauliaus bažnyčios (buvusios katedros) pastatas (vaizdas žiūrint pro ŽMA Žemaičių vyskupystės muziejaus langus)

dabro-aukso lydinio apkaustais. Be šių dviejų svarbiausių altorių, čia dar yra ir Lietuvos globėjo Šv. Kazimiero, Šv. Kryžiaus, Šv. Juozapo, Šv. Šeimynos, Šv. Jurgio (Varnių ir visos Lietuvos globėjo), Šv. Stepono (Vengrijos patrono) ir kitų šventųjų altoriai.

Lankant buvusią Varnių katedrą galima pasisemti dvasinės stiprybės. Varniškis, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo akto signataras Algirdas Kumža neseniai išleido knygėlę, kurioje yra ir Himno sukilėliams tekstas, susijęs su iš Varnių žemės kilusiais priesaiką davusiais 1831 m. sukilėliais. Kalbėdamas apie tai kanauninkas nebesusilaikė ir savo tvirtu, išlavintu balsu užtraukė tą sukilėlių giesmę: „*Dievas mūsų prieglauda ir stiprybė varge ir ištikimiausia pagalba...*“ Pasakojama, kad tokią priesaiką priėmę dalgiais ir durtuvais ginkluoti sukilėliai pasklisdavę po Varnių apylinkes, traukdami: „Kur lygūs laukai palei Nerį...“ Čia jau kanauninkui Andriejui raginti keliauninkų nereikėjo: pastarąją patriotinę dainą traukė visi, kurie tik ją mokėjo. Beje, tas pačias giesmes giedojo 1863 metų sukilėliai, nepriklausomybės kovų savanoriai, Lietuvos pokario metų partizanai...

M. Valančius, užaugęs ant tokių tvirtų lietuviškų pamatų, tautos dvasią kėlė ne vienam savo auklėtinui. Kuklus klierikas Antanas Vienažindys, kuris mokėsi Varniuose M. Valančiaus rektoriavimo lai-

Šventojo skulptūros fragmentas ŽMA Varnių vyskupystės muziejuje

kotarpiu, sukūrė nuostabias giesmes „Oi gi gražus gražus tolimasis Dangus. Ar priimsi mane ten, Dievuliau, brangus?“ ir „Sveika, Marija Dangaus lelija, tu gailestinga ir maloninga“, keletą šiandien gerai žinomų skambių dainų. Šis Varnių seminarijos auklėtinis – lietuvių lyrikos pradininkas yra palaidotas Laižuvoje (Mažeikių r.).

Kanauninkas Andriejus paminėjo ir tai, kad Varniuose buvusi kunigų seminarija yra Lietuvos aukštoji mokykla, kuri, keisdama savo vietą (Kražiai, Varniai, Kaunas (įkurta apie 1622 m. Varniuose, 1628 m. perkelta į Kražius, 1740 m. grąžinta į Varnius, 1864 m. caro valdžios įsakymu perkelta į Kauną), su nedidelėmis pertraukomis gyvuoja iki šiol. Dabar ji veikia kaip Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto padalinys Kauno senamiestyje. Varnių kunigų seminarijoje mokėsi daug žymių dvasininkų: Motiejus Valančius, Jurgis Ambraziejus Pabrėža (jam užvesta beatifikacijos byla), Antanas Baranauskas, Antanas Strazdas, Antanas Vienažindys, broliai Antanas ir Jonas Juškos, Stanislovas Čerskis, Juozapas Silvestras Dovydaitis ir kt. Jie, baigę mokslus šiame Žemaitijos dvasinia-me centre, tapo žymiais dvasininkais, daug nuveikė kaip kultūros žmonės, grožinės literatūros kūrėjai.

Baigdamas savo įtaigią, uždegančią giedojimu pajvairintą kalbą kanauninkas Andriejus pasakė: „*Ne taip seniai čia, į Varnius, buvo suvažiuavę kantičkininkai iš visos Lietuvos. Drebję tada ne tik Katedros sienos, bet ir visas miestas nuo M. Valančiaus giesmių giedojimo. Ir visi čia tuo metu buvę dar kartą pajuto, kokie mes esame turtingi žmonės, nes turime tvirtus pagrindus, ant kurių stovi mūsų valstybingumo, mentaliteto, kultūros, religijos sampratos, raštijos ir netgi poezijos pamatai.*“

ŽMA Žemaičių vyskupystės muziejus

Žemaičių muziejaus „Alka“ ekspozicinis padalinys Žemaičių vyskupystės muziejus yra įsikūręs 1767–1770 m. pastatytame vėlyvojo baroko stiliaus pastate, kuriame yra veikusi Žemaičių kunigų seminarija. Sunku būtų įsivaizduoti jo atsiradimą be geranoriško Bažnyčios, paveldosaugininkų, muziejininkų ir restauratorių, stybininkų, gausaus būrio specialistų, tyrinėjusių Žemaitijos religinio gyvenimo istoriją, kolekcionierių bendradarbiavimo. Suėję į vidų buvome suskirstyti į dvi grupes ir, lydimi dviejų muziejaus gidžių, susipažinome su puikia, pagal europinius standartus įrengta unikalia ekspozicija, kurioje pamatėme vyskupų portretų galeriją, eksponatus, liudijančius apie žemaičių krikštą, kunigų seminarijos istoriją, žemaičių bažnytines tradicijas, pristatančią ir liturginius rūbus. Galiausiai, pakilę moderniais laiptais į viršutinius aukštus, apžiūrėjome ir Varnių katedros varpų kolekciją.

Varniai. Šv. Aleksandro bažnyčia

Prieš atsisveikindami su svetingais Varniais buvome užsukę ir į miestelyje stovinčią 1770 m. Žemaičių vyskupo Jono Dominyko Lopacinskio

Varnių Šv. Aleksandro bažnyčia

lėšomis pastatytą medinę Šv. Aleksandro bažnyčią. 1864 m. vyskupystės centrą iškėlus į Kauną, ji tapo parapine Senujų Varnių bažnyčia, o 1949 m. buvo paversta sandėliu ir tik 1991 m. grąžinta katalikams. Šioje bažnyčioje ilgai neužsibuvome, nes kaunaininkas A. Sabaliauskas tuo metu čia jau aukojo Šv. Mišias savo parapijiečiams.

Tai buvo paskutinis mūsų turiningos ekskursijos objektas. Esame dėkingi visiems jos organizatoriams.

Ekskursantai ŽMA klausosi Žemaičių vyskupystės muziejaus gidės pasakojimo apie šio muziejaus istoriją ir čia ekponuojamas vertybes; ŽMA Žemaičių vyskupystės muziejaus ekspozicijos ir varpų ekponavimo patalpos fragmentas